

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 22ας Δεκεμβρίου 2010*

Στην υπόθεση C-279/09,

με αντικείμενο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, που υπέβαλε το Kammergericht (Γερμανία) με απόφαση της 30ής Ιουνίου 2009, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 22 Ιουλίου 2009, στο πλαίσιο της δίκης

DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH

κατά

Bundesrepublik Deutschland,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους J. N. Cunha Rodrigues, πρόεδρο τμήματος, A. Rosas (εισηγητή), U. Lohmus και A. Ó Caoimh και την P. Lindh, δικαστές,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

γενικός εισαγγελέας: P. Mengozzi
γραμματέας: B. Fülöp, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 3ης Ιουνίου 2010,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

- η DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH, εκπροσωπούμενη από τον L. Schwarz, Rechtsanwältin,

- η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Lumma και τη J. Kemper,

- η Δανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την V. Pasternak Jørgensen και τον R. Holdgaard,

- η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους G. de Bergues και S. Menez και από την B. Beaupère-Manokha,

- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από τον G. Aiello, avvocato dello Stato,

- η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Dowgielewicz,

- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους J.-P. Kerpenne και F. Hoffmeister,

- η Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ, εκπροσωπούμενη από τις F. Simonetti, I. Hauger και L. Armati,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 2ας Σεπτεμβρίου 2010,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία της αρχής της αποτελεσματικότητας, όπως αυτή καθιερώνεται με τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να διευκρινισθεί αν η εν λόγω αρχή επιτάσσει την παροχή του ευεργετήματος πενίας σε νομικά πρόσωπα.

- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH (στο εξής: DEB) και της Bundesrepublik Deutschland κατόπιν αιτήσεως παροχής του ευεργετήματος πενίας την οποία υπέβαλε η εν λόγω εταιρία ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Η πέμπτη και η ενδέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 2003/8/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιανουαρίου 2003, για βελτίωση της προσβάσεως στη δικαιοσύνη επί διασυνοριακών διαφορών μέσω της θεσπίσεως στοιχειωδών κοινών κανόνων σχετικά με το ευεργέτημα πενίας στις διαφορές αυτές (ΕΕ L 26, σ. 41, και διορθωτικό ΕΕ L 32, σ. 15), έχουν ως εξής:

«5) Η παρούσα οδηγία αποσκοπεί στην προώθηση της εφαρμογής της αρχής της παροχής ευεργετήματος πενίας σε διασυνοριακές διαφορές, σε όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, εφόσον το ευεργέτημα αυτό είναι αναγκαίο για να εξασφαλισθεί αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Το γενικώς αναγνωρισμένο δικαίωμα προσβάσεως στη δικαιοσύνη επιβεβαιώνεται επίσης από το άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης [στο εξής: Χάρτης].

[...]

- 11) Το ευεργέτημα πενίας θα πρέπει να περιλαμβάνει την παροχή νομικών συμβουλών προκειμένου να επιτευχθεί η διευθέτηση της διαφοράς, πριν γίνει προσφυγή ενώπιον δικαστηρίου, νομική αρωγή για την υποβολή υπόθεσης ενώπιον δικαστηρίου και εκπροσώπηση ενώπιον του δικαστηρίου και συμβολή στα δικαστικά έξοδα ή απαλλαγή από αυτά.»

- 4 Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής του ευεργετήματος πενίας ορίζεται ως εξής στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2003/8:

«Φυσικά πρόσωπα τα οποία εμπλέκονται σε διαφορά εμπίπτουσα στην παρούσα οδηγία δικαιούνται να λαμβάνουν κατάλληλο ευεργέτημα πενίας προκειμένου να εξασφαλίσουν αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που προβλέπει η παρούσα οδηγία.»

- 5 Το άρθρο 6, παράγραφος 3, της εν λόγω οδηγίας διευκρινίζει:

«Κατά τη λήψη της απόφασης σχετικά με [το βάσιμο της αίτησης] και υπό την επιφύλαξη του άρθρου 5, τα κράτη μέλη εξετάζουν τη σημασία που έχει η συγκεκριμένη υπόθεση για τον αιτούντα, μπορούν όμως να λαμβάνουν υπόψη και τη φύση της υπόθεσης, όταν ο αιτών ισχυρίζεται ότι βλάπτεται η φήμη του και δεν έχει υποστεί υλική ή οικονομική ζημία ή όταν η αίτηση αφορά αξίωση που απορρέει απευθείας από την επαγγελματική ή μη μισθωτή δραστηριότητα του αιτούντος.»

- 6 Το άρθρο 94, παράγραφοι 2 και 3, του Κανονισμού Διαδικασίας του Πρωτοδικείου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 2ας Μαΐου 1991 (ενοποιημένο κείμενο που δημοσιεύθηκε στην ΕΕ 2010, C 177, σ. 37) έχει ως εξής:

«§ 2. Κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο, λόγω της οικονομικής του καταστάσεως, τελεί σε πλήρη ή μερική αδυναμία να αντιμετωπίσει τα έξοδα της παραγράφου 1 δικαιούται να τύχει του ευεργετήματος πενίας.

Η οικονομική κατάσταση εκτιμάται βάσει αντικειμενικών στοιχείων, όπως είναι το εισόδημα, η περιουσία και η οικογενειακή κατάσταση.

§ 3. Η αίτηση παροχής του ευεργετήματος πενίας απορρίπτεται αν αφορά ένδικο βοήθημα προδήλως απαράδεκτο ή προδήλως αβάσιμο.»

- 7 Οι παράγραφοι 2 και 3 του άρθρου 95 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 25ης Ιουλίου 2007 (ενοποιημένο κείμενο που δημοσιεύθηκε στην ΕΕ 2010, C 177, σ. 71) είναι πανομοιότυπες με τις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου 94 του Κανονισμού Διαδικασίας του Πρωτοδικείου.

Το εθνικό δίκαιο

- 8 Το άρθρο 12, παράγραφος 1, του νόμου περί Δικαστικών Εξόδων (Gerichtskostengesetz), το οποίο καθορίζει την εφαρμοστέα σε όλους τους ενάγοντες επί αστικών διαφορών αρχή της προκαταβολής των δικαστικών εξόδων, έχει ως εξής:

«Στις αστικές διαφορές, η αγωγή μπορεί κατά κανόνα να επιδοθεί μόνον μετά την καταβολή των τελών της δίκης. Εάν μεταβληθεί το αίτημα της αγωγής δεν χωρεί κατά κανόνα καμία διαδικαστική πράξη πριν καταβληθούν τα σχετικά τέλη. Το ίδιο ισχύει και για την διαδικασία των ενδίκων μέσων.»

- 9 Το άρθρο 78, παράγραφος 1, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (Zivilprozessordnung, στο εξής: ZPO) προβλέπει:

«Ενώπιον των Landgericht και των Oberlandesgericht, οι διάδικοι υποχρεούνται να εκπροσωπούνται από δικηγόρο. [...]»

- 10 Κατά το άρθρο 114 του ZPO:

«Σε διάδικο, ο οποίος αδυνατεί, εξαιτίας της προσωπικής και οικονομικής του κατάστασως, να καταβάλει ολικώς, μερικώς ή σε δόσεις τα δικαστικά έξοδα, παρέχεται, κατόπιν αιτήσεώς του, το ευεργέτημα πενίας, εφόσον η σκοπούμενη προσφυγή στη δικαιοσύνη ή η αντίκρουση της αγωγής έχει αρκετές πιθανότητες ευδοκιμήσεως και εφόσον δεν υφίστανται ενδείξεις στρεψοδικίας [...]».

- 11 Το άρθρο 116 του ZPO ορίζει:

«Το ευεργέτημα πενίας παρέχεται κατόπιν αιτήσεως

1. [...]

2. σε νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων που έχουν την ικανότητα να είναι διάδικοι, έχουν συσταθεί και έχουν την έδρα τους [...] στη Γερμανία, εφόσον η καταβολή των εξόδων δεν μπορεί να γίνει ούτε από τα ίδια, ούτε από όσους συνδέονται οικονομικά με το αντικείμενο της δίκης και εφόσον η μη προσφυγή στη δικαιοσύνη ή η μη αντίκρουση της αγωγής έρχεται σε αντίθεση προς το γενικό συμφέρον.»

12 Το άρθρο 122, παράγραφος 1, του ΖΡΟ προβλέπει:

«Η παροχή του ευεργετήματος πενίας επάγεται τα εξής αποτελέσματα:

1. Η εισπρακτική αρχή του ομοσπονδιακού κράτους ή του ομόσπονδου κράτους δεν μπορεί να απαιτήσει από τον συγκεκριμένο διάδικο να καταβάλει

α) τα δικαστικά έξοδα και τα έξοδα του δικαστικού επιμελητή που έχουν καταστεί ή πρόκειται να καταστούν απαιτητά,

β) τις αμοιβές των δικηγόρων που ορίζονται συνήγοροι, που έχουν ήδη διαβιβασθεί στην εν λόγω αρχή,

παρά μόνον σύμφωνα με τα μέτρα που λαμβάνει το δικαστήριο·

2. ο διάδικος απαλλάσσεται από την υποχρέωση να παράσχει εγγύηση για τα δικαστικά έξοδα·

3. οι δικηγόροι που ορίστηκαν συνήγοροι δεν μπορούν να απαιτήσουν αμοιβή από τον συγκεκριμένο διάδικο.

[...]»

13 Το άρθρο 123 του ΖΡΟ έχει ως εξής:

«Η παροχή του ευεργετήματος πενίας δεν επηρεάζει την υποχρέωση καταβολής στον αντίδικο των δαπανών στις οποίες υπεβλήθη.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

14 Η DEB ζητεί το ευεργέτημα πενίας για να ασκήσει αγωγή αποζημιώσεως κατά της Bundesrepublik Deutschland λόγω ευθύνης θεμελιούμενης στο δίκαιο της Ένωσης.

15 Η DEB αξιώνει την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη λόγω της εκπρόθεσμης μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο, εκ μέρους του εν λόγω κράτους μέλους, των οδηγιών 98/30/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Ιουνίου 1998, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου (ΕΕ L 204, σ. 1), και 2003/55/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 98/30/ΕΚ (ΕΕ L 176, σ. 57), οι οποίες κατοχυρώνουν την ίση και άνευ διακρίσεων πρόσβαση στα εθνικά δίκτυα αερίου. Η αιτούσα της κύριας δίκης ισχυρίζεται ότι, εξαιτίας της εκπρόθεσμης αυτής μεταφοράς, δεν κατέστη δυνατό στην ίδια να αποκτήσει πρόσβαση στα δίκτυα αερίου των γερμανών διαχειριστών αερίου και, συνεπεία τούτου, είχε διαφυγόντα κέρδη ύψους περίπου 3,7 εκατομμυρίων ευρώ από συμβάσεις προμήθειας που θα συνήπτε με προμηθευτές αερίου.

16 Η DEB δεν είναι σε θέση, ελλείψει εσόδων και περιουσιακών στοιχείων, καθότι επί του παρόντος δεν απασχολεί εργαζομένους και στερείται πιστωτών, να προκαταβάλει τα έξοδα που επιβάλλει το άρθρο 12, σημείο 1, του νόμου για τα ανερχόμενα σε 274 368 ευρώ δικαστικά έξοδα.

- 17 Εξάλλου, η αιτούσα δεν διαθέτει χρηματικούς πόρους για να προσλάβει δικηγόρο, η παράσταση του οποίου είναι υποχρεωτική στη διαδικασία της κύριας δίκης.
- 18 Το Landgericht Berlin απέρριψε το αίτημα παροχής του ευεργετήματος πενίας, διότι έκρινε ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 116, σημείο 2, του ZPO.
- 19 Το Kammergericht, το οποίο επελήφθη της υποθέσεως σε δεύτερο βαθμό, εκτιμά επίσης ότι δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 116, σημείο 2, του ZPO.
- 20 Το εν λόγω δικαστήριο εκτιμά, αναφερόμενο στη σχετική με τη διάταξη αυτή νομολογία του Bundesgerichtshof, ότι, εν προκειμένω, η μη προσφυγή στη δικαιοσύνη δεν έρχεται σε αντίθεση προς το γενικό συμφέρον. Τούτο θα συνέβαινε μόνον αν η απόφαση αφορούσε ευρύτερα τμήματα του πληθυσμού ή της οικονομικής δραστηριότητας ή αν είχε ενδεχομένως κοινωνικές επιπτώσεις (βλ. διάταξη του Bundesgerichtshof της 20ής Δεκεμβρίου 1989, VIII ZR 139/89). Επομένως, η μη προσφυγή στη δικαιοσύνη μπορεί να έρχεται σε αντίθεση προς το γενικό συμφέρον είτε όταν ένα νομικό πρόσωπο περιέρχεται εκ του λόγου αυτού σε αδυναμία να συνεχίσει να εκπληρώνει αποστολή γενικού συμφέροντος είτε όταν η ύπαρξη του νομικού προσώπου εξαρτάται από την άσκηση του ένδικου βοηθήματος του οποίου προτίθεται να κάνει χρήση και ως εκ τούτου διακυβεύονται θέσεις εργασίας ή υπάρχει κίνδυνος να ζημιωθούν πολλοί πιστωτές. Κάτι τέτοιο δεν συντρέχει εν προκειμένω, διότι η αιτούσα της κύριας δίκης δεν απασχολεί επί του παρόντος εργαζομένους και στερείται πιστωτών.
- 21 Υπό τον όρο «γενικό συμφέρον» είναι, βεβαίως, δυνατόν να ληφθεί υπόψη οποιοδήποτε πιθανό γενικό συμφέρον προς όφελος του νομικού προσώπου (βλ. διάταξη του Bundesgerichtshof της 24ης Οκτωβρίου 1990, VIII ZR 87/90). Εντούτοις, κατά κανόνα, η λήψη μιας ορθής αποφάσεως δεν σημαίνει ότι αρκεί αφεαυτής για την εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος. Ομοίως, δεν αρκεί το γεγονός ότι, προκειμένου να επιλυθεί η διαφορά, πρέπει ενδεχομένως να δοθούν απαντήσεις σε νομικά

ζητήματα γενικού συμφέροντος (βλ. προπαρατεθείσα διάταξη του Bundesgerichtshof της 20ής Δεκεμβρίου 1989). Σε τέτοιες περιπτώσεις, όπως και στην υπό κρίση περίπτωση, το κοινωνικό σύνολο δεν υφίσταται στην πραγματικότητα οποιαδήποτε δυσμενή συνέπεια πέραν αυτής της μη εκδόσεως δικαστικής αποφάσεως. Η DEB παραδέχεται μάλιστα ότι τυχόν καταδίκη της Bundesrepublik Deutschland δεν είναι ικανή να προκαλέσει άμεσα το άνοιγμα της αγοράς ενέργειας που είχε επικαλεσθεί για να δικαιολογήσει τον ισχυρισμό της ότι η προσφυγή της εξυπηρετεί γενικό συμφέρον κατά την έννοια του άρθρου 116, σημείο 2, του ZPO.

- 22 Η ερμηνεία της εν λόγω εθνικής διατάξεως, λαμβανομένης υπόψη και της προθέσεως του Γερμανού νομοθέτη, δεν αφήνει περιθώριο για επέκταση και γενικευμένη εφαρμογή της, έστω και έμμεση. Η νομολογία απαιτούσε ανέκαθεν, παραπέμποντας στις προ της θεσπίσεως του ZPO προπαρασκευαστικές εργασίες, να θίγεται από τη μη προσφυγή στη δικαιοσύνη σημαντική κατηγορία ατόμων πέραν αυτών που συνδέουν κάποιο οικονομικό τους συμφέρον με την διαφορά.
- 23 Εξάλλου, το άρθρο 116, σημείο 2, του ZPO συνάδει προς το Σύνταγμα (Grundgesetz). Ειδικότερα, δεν μπορεί να επικριθεί, υπό το πρίσμα του συνταγματικού δικαίου, το γεγονός ότι οι προϋποθέσεις που διέπουν την παροχή του ευεργετήματος πενίας στα νομικά πρόσωπα είναι αυστηρότερες από εκείνες που ισχύουν για τα φυσικά πρόσωπα.
- 24 Το Bundesverfassungsgericht (Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο) το έχει αναγνωρίσει επανειλημμένως. Η παροχή του ευεργετήματος πενίας αποτελεί εν τέλει μέτρο κοινωνικής αρωγής, απόρροια της αρχής του κοινωνικού κράτους, και συνδέεται άρρηκτα με το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, οπότε δεν αφορά την περίπτωση των νομικών προσώπων. Τα νομικά πρόσωπα αποτελούν, για πρακτικούς λόγους, τεχνητά κατασκευάσματα υπό νομική μορφή αναγνωριζόμενη από την έννομη τάξη ενός κράτους. Υπό τη νομική αυτή μορφή οι εταίροι αντλούν οικονομικά πλεονεκτήματα, κυρίως δε τον περιορισμό της ευθύνης στην εταιρική περιουσία. Υπό την έννοια αυτή, το νομικό πρόσωπο οφείλει να διαθέτει επαρκή περιουσία. Τούτο αποτελεί προϋπόθεση τόσο για τη σύσταση, όσο και για την περαιτέρω ύπαρξή του. Ως εκ τούτου, το νομικό πρόσωπο αποκτά καταρχήν τη νομική προσωπικότητα που αναγνωρίζεται από την έννομη τάξη μόνον εφόσον είναι σε θέση να επιδιώκει τους σκοπούς του και να εκπληρώνει την αποστολή του με ίδια μέσα. Επομένως, το

άρθρο 116, σημείο 2, του ΖΡΟ λαμβάνει υπόψη την ιδιομορφία των νομικών προσώπων (βλ. διάταξη του Bundesverfassungsgericht της 3ης Ιουλίου 1973, 1 BvR 153/69).

- 25 Εντούτοις, το Kammergericht διερωτάται αν η άρνηση παροχής του ευεργετήματος πενίας στην DEB, προκειμένου να ασκήσει αγωγή αποζημιώσεως κατά του Δημοσίου λόγω ευθύνης του θεμελιούμενης στο δίκαιο της Ένωσης, προσκρούει ενδεχομένως στις αρχές που διέπουν το δίκαιο αυτό, ιδίως στην αρχή της αποτελεσματικότητας. Συγκεκριμένα, παρόμοια άρνηση δεν θα επέτρεπε απλούστατα στην αιτούσα της κύριας δίκης να ασκήσει αγωγή αποζημιώσεως κατά του Δημοσίου βάσει του εν λόγω δικαίου. Έτσι, θα καθίστατο πρακτικώς αδύνατη, ή έστω εξαιρετικά δυσχερής, η αποκατάσταση της ζημίας. Το γεγονός ότι το Δικαστήριο θεμελιώνει την ευθύνη του κράτους, βάσει του δικαίου της Ένωσης, στην ανάγκη εξασφάλισης της πλήρους αποτελεσματικότητας των κανόνων του εν λόγω δικαίου, με σκοπό ακριβώς την προστασία των δικαιωμάτων των ιδιωτών (βλ. απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1991, C-6/90 και C-9/90, Francovich κ.λπ., Συλλογή 1991, σ. I-5357), συνηγούει επίσης υπέρ της ερμηνείας αυτής.
- 26 Κατόπιν των ανωτέρω, το Kammergericht αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το εξής προδικαστικό ερώτημα:

«Είναι συμβατή με το δίκαιο [της Ένωσης], δεδομένου ότι δεν επιτρέπεται να διαμορφώνουν τα κράτη μέλη τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία διεκδικήσεως αποζημιώσεως λόγω θεμελιούμενης στο δίκαιο [της Ένωσης] ευθύνης του Δημοσίου κατά τέτοιο τρόπο ώστε να καθίσταται ουσιαστικώς αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερής η επιδίκαση αποζημιώσεως βάσει των αρχών που διέπουν την ως άνω ευθύνη, η εθνική κανονιστική ρύθμιση κατά την οποία η προσφυγή στη δικαιοσύνη προϋποθέτει την προκαταβολή των εξόδων της δίκης, το δε ευεργέτημα πενίας δεν μπορεί να παρασχεθεί σε νομικό πρόσωπο που αδυνατεί να καταβάλει την εν λόγω προκαταβολή;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

- 27 Με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν το δίκαιο της Ένωσης, και ειδικότερα η αρχή της αποτελεσματικότητας, έχει την έννοια ότι, στο πλαίσιο διαδικασίας αποζημιώσεως λόγω ευθύνης του Δημοσίου κινηθείσας βάσει του εν λόγω δικαίου, αποκλείει εθνική ρύθμιση η οποία εξαρτά την προσφυγή στη δικαιοσύνη από την προκαταβολή των εξόδων της δίκης και προβλέπει ότι το ευεργέτημα πενίας δεν μπορεί να παρασχεθεί σε νομικό πρόσωπο ακόμη και αν αυτό αδυνατεί να προκαταβάλει τα συναφή έξοδα.
- 28 Όπως προκύπτει από πάγια νομολογία επί της αρχής της αποτελεσματικότητας, οι δικονομικές λεπτομέρειες σχετικά με ένδικες προσφυγές που σκοπούν στη διασφάλιση των αντλούμενων από το δίκαιο της Ένωσης δικαιωμάτων των πολιτών δεν πρέπει να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την έννομη τάξη της Ένωσης (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 16ης Δεκεμβρίου 1976, 33/76, *Rewe-Zentralfinanz* και *Rewe-Zentral*, Συλλογή τόμος 1976, σ. 747, σκέψη 5· της 13ης Μαρτίου 2007, C-432/05, *Unibet*, Συλλογή 2007, σ. I-2271, σκέψη 43, και της 15ης Απριλίου 2008, C-268/06, *Impact*, Συλλογή 2008, σ. I-2483, σκέψη 46). Το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν το γεγονός ότι ένα νομικό πρόσωπο στερείται του δικαιώματος να τύχει του ευεργετήματος πενίας καθιστά την άσκηση των δικαιωμάτων του πρακτικώς αδύνατη, υπό την έννοια ότι το εν λόγω νομικό πρόσωπο δεν θα ήταν σε θέση να προσφύγει στη δικαιοσύνη λόγω της αδυναμίας του να προκαταβάλει τα δικαστικά έξοδα και να προσλάβει δικηγόρο.
- 29 Επομένως, το υποβληθέν ερώτημα άπτεται του δικαιώματος ενός νομικού προσώπου σε αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη και, συνακόλουθα, στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης, της αρχής της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας. Η αρχή αυτή συνιστά γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης που απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και έχει κατοχυρωθεί με τα άρθρα 6 και 13 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η οποία υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: ΕΣΔΑ) (αποφάσεις της 15ης Μαΐου 1986, 222/84, *Johnston*, Συλλογή 1986, σ. 1651, σκέψεις 18 και 19· της 15ης Οκτωβρίου 1987, 222/86, *Heylens* κ.λπ., Συλλογή 1987, σ. 4097, σκέψη 14· της 27ης Νοεμβρίου 2001, C-424/99, *Επιτροπή κατά Αυστρίας*, Συλλογή 2001, σ. I-9285, σκέψη 45· της 25ης Ιουλίου 2002, C-50/00 P, *Unión*

de Pequeños Agricultores κατά Συμβουλίου, Συλλογή 2002, σ. I-6677, σκέψη 39· της 19ης Ιουνίου 2003, C-467/01, Eribrand, Συλλογή 2003, σ. I-6471, σκέψη 61, και της 13ης Μαρτίου 2007, C-432/05, Unibet, Συλλογή 2007, σ. I-2271, σκέψη 37).

- 30 Όσον αφορά τα θεμελιώδη δικαιώματα, μετά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισσαβώνας, επιβάλλεται να λαμβάνεται υπόψη ο Χάρτης, ο οποίος, σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της ΣΕΕ, «έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες». Το άρθρο 51, παράγραφος 1, του Χάρτη προβλέπει συγκεκριμένα ότι οι διατάξεις του έχουν ως αποδέκτες τα κράτη μέλη στην περίπτωση που αυτά εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης.
- 31 Συναφώς, το άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη προβλέπει ότι κάθε πρόσωπο του οποίου εθίγησαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που του διασφαλίζει το δίκαιο της Ένωσης έχει δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής στη δικαιοσύνη, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο οικείο άρθρο. Σύμφωνα με το δεύτερο εδάφιο του ίδιου άρθρου, κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικαστεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευέται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του. Όσον αφορά το τρίτο εδάφιο του εν λόγω άρθρου, αυτό προβλέπει ειδικώς ότι, σε όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, παρέχεται ευεργέτημα πενίας, εφόσον το ευεργέτημα αυτό είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη.
- 32 Σύμφωνα με τις αφορώσες το συγκεκριμένο άρθρο επεξηγήσεις, οι οποίες, κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, τρίτο εδάφιο, ΣΕΕ αλλά και το άρθρο 52, παράγραφος 7, του Χάρτη, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη για την ερμηνεία του, το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη αντιστοιχεί στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ.
- 33 Κατόπιν των ανωτέρω, το υποβληθέν ερώτημα πρέπει να αναδιατυπωθεί υπό την έννοια ότι δι' αυτού ζητείται ερμηνεία της αρχής της αποτελεσματικής ένδικης

προστασίας, όπως την καθιερώνει το άρθρο 47 του Χάρτη, προκειμένου να διευκρινισθεί αν, στο πλαίσιο διαδικασίας αποζημίωσης λόγω ευθύνης του Δημοσίου κινηθείσας βάσει του δικαίου της Ένωσης, η διάταξη αυτή αποκλείει εθνική κανονιστική ρύθμιση η οποία εξαρτά την προσφυγή στη δικαιοσύνη από την προκαταβολή των εξόδων της δίκης και προβλέπει ότι το ευεργέτημα πενίας δεν μπορεί να παρασχεθεί σε νομικό πρόσωπο, ακόμη και αν αυτό αδυνατεί να προκαταβάλει τα εν λόγω έξοδα.

- 34 Όπως προκύπτει από το άρθρο 122, παράγραφος 1, του ΖΡΟ, το ευεργέτημα πενίας μπορεί να καλύπτει τόσο τα δικαστικά έξοδα όσο και τις αμοιβές των δικηγόρων. Δεδομένου ότι το αιτούν δικαστήριο δεν διευκρίνισε αν το υποβληθέν ερώτημα αφορά μόνο την προκαταβολή των δικαστικών εξόδων, πρέπει να εξεταστούν και οι δύο αυτές πτυχές.
- 35 Όσον αφορά τον Χάρτη, το άρθρο 52, παράγραφος 3, αυτού καθιστά σαφές ότι, καθό μέτρο περιλαμβάνει δικαιώματα τα οποία αντιστοιχούν στα δικαιώματα που εγγυάται η ΕΣΔΑ, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους επιφυλάσσει ειδικότερα η εν λόγω Σύμβαση. Όπως επεξηγείται στη διάταξη αυτή, η έννοια και η εμβέλεια των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων καθορίζονται όχι μόνον από τις διατάξεις της ΕΣΔΑ, αλλά και, ιδίως, από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Το άρθρο 52, παράγραφος 3, δεύτερη περίοδος, του Χάρτη προβλέπει ότι η πρώτη περίοδος της ίδιας παραγράφου δεν εμποδίζει το δικαίο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία (βλ., συναφώς, απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2010, *McB.*, C-400/10 PPU, Συλλογή 2010, σ. I-8965, σκέψη 53).
- 36 Όσον αφορά ειδικότερα το άρθρο 47, παράγραφος 3, του Χάρτη, το τελευταίο εδάφιο της αφορώσας το άρθρο αυτό επεξηγήσεως μνημονεύει την απόφαση *Airey* κατά Ιρλανδίας, της 9ης Οκτωβρίου 1979, (ΕΔΔΑ, σειρά Α αριθ. 32, σ. 11), κατά την οποία το ευεργέτημα πενίας πρέπει να παρέχεται στην περίπτωση που η μη παροχή του θα καθιστούσε αδύνατη τη διασφάλιση αποτελεσματικής προσφυγής στη δικαιοσύνη. Δεν διευκρινίζεται ούτε το αν το ευεργέτημα αυτό μπορεί να παρέχεται σε νομικό πρόσωπο ούτε η φύση των εξόδων που καλύπτονται.

- 37 Η ανωτέρω διάταξη πρέπει να ερμηνευθεί στο πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται, υπό το φως των λοιπών πράξεων του δικαίου της Ένωσης, του δικαίου των κρατών μελών και της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.
- 38 Όπως επισήμανε η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με τις γραπτές παρατηρήσεις της, η έκφραση «Σε όσους» που χρησιμοποιείται στα δύο πρώτα εδάφια του άρθρου 47 του Χάρτη μπορεί μεν να αφορά ιδιώτες, αλλά χωρίς να αποκλείει, από αμιγώς γλωσσική άποψη, τα νομικά πρόσωπα.
- 39 Διαπιστώνεται συναφώς ότι, μολονότι οι σχετικές επεξηγήσεις του Χάρτη δεν παρέχουν διευκρινίσεις επί του θέματος αυτού, η χρήση της λέξης «Person», στην απόδοση του εν λόγω άρθρου 47 στα γερμανικά, σε αντίθεση με τη λέξη «Mensch» που χρησιμοποιείται σε πολλές άλλες διατάξεις, όπως επί παραδείγματι στα άρθρα 1, 2, 3, 6, 29, 34 και 35 του Χάρτη, μπορεί να σημαίνει ότι τα νομικά πρόσωπα δεν αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 47.
- 40 Εξάλλου, το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής στη δικαιοσύνη, το οποίο κατοχυρώνεται με το άρθρο 47 του Χάρτη, εντάσσεται στον Τίτλο VI, σχετικά με τη δικαιοσύνη, όπου προβλέπονται και άλλες δικονομικές αρχές εφαρμοστέες τόσο επί φυσικών όσο και επί νομικών προσώπων.
- 41 Το γεγονός ότι το δικαίωμα λήψεως του ευεργετήματος πενίας δεν εντάσσεται στον τίτλο IV του Χάρτη, σχετικά με την αλληλεγγύη, υποδηλώνει ότι το δικαίωμα αυτό δεν έχει, πρωτίστως, τον χαρακτήρα κοινωνικής αρωγής, τον οποίο έχει προφανώς κατά το γερμανικό δίκαιο, στοιχείο το οποίο επικαλέσθηκε η Γερμανική Κυβέρνηση προκειμένου να στηρίξει την άποψή της ότι το εν λόγω μέτρο πρέπει να περιορίζεται στα φυσικά πρόσωπα.

- 42 Ομοίως, η ενσωμάτωση της διάταξης για την παροχή του ευεργετήματος πενίας στο σχετικό με το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής στη δικαιοσύνη άρθρο του Χάρτη υποδηλώνει ότι η εκτίμηση ως προς την αναγκαιότητα παροχής του ευεργετήματος αυτού πρέπει να χωρεί λαμβανομένου υπόψη του δικαιώματος εκείνου ακριβώς του προσώπου του οποίου προσβάλλονται τα δικαιώματα ή περιορίζονται οι κατοχυρωμένες από το δίκαιο της Ένωσης ελευθερίες και όχι το γενικό συμφέρον της κοινωνίας, έστω και αν αυτό μπορεί να αποτελέσει ένα από τα στοιχεία για την εκτίμηση της αναγκαιότητας παροχής του ευεργετήματος.
- 43 Όσον αφορά τις λοιπές πράξεις του δικαίου της Ένωσης που επικαλούνται οι διάδικοι της κύριας δίκης, καθώς και τα κράτη μέλη που υπέβαλαν παρατηρήσεις αλλά και η Επιτροπή, ιδίως την οδηγία 2003/8, τους Κανονισμούς Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου και του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης, οι εν λόγω κανονιστικές πράξεις δεν προβλέπουν την παροχή του ευεργετήματος πενίας στα νομικά πρόσωπα. Εντούτοις, εξ αυτού δεν μπορεί να συναχθεί συμπέρασμα γενικής εφαρμογής, διότι όπως προκύπτει, αφενός, από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας και, αφετέρου, από τις αρμοδιότητες του Γενικού Δικαστηρίου και του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης, οι εν λόγω κανονιστικές πράξεις αφορούν συγκεκριμένες κατηγορίες διαφορών.
- 44 Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 76 έως 80 των προτάσεών του, από την εξέταση του δικαίου των κρατών μελών προκύπτει ότι δεν υφίσταται μία πραγματικά κοινή αρχή που να εφαρμόζεται από το σύνολο των κρατών μελών όσον αφορά την παροχή του ευεργετήματος πενίας στα νομικά πρόσωπα. Αντιθέτως, στο σημείο 97 των προτάσεών του, ο γενικός εισαγγελέας επισήμανε επίσης ότι η πρακτική των κρατών μελών που παρέχουν στα νομικά πρόσωπα το ευεργετήμα πενίας γνωρίζει την σχετικά διαδεδομένη διάκριση μεταξύ νομικών προσώπων κερδοσκοπικού και μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα.
- 45 Από την εξέταση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καταδεικνύεται ότι το εν λόγω δικαστήριο έχει υπενθυμίσει κατ'επανάληψη ότι το δικαίωμα προσβάσεως στη δικαιοσύνη αποτελεί στοιχείο σύμφυτο με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, όπως αυτό κατοχυρώνεται με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ (βλ., ιδίως, ΕΔΔΑ, απόφαση *McVicar* κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 7ης Μαΐου 2002, *Recueil des arrêts et décisions* 2002-III, § 46). Συναφώς, έχει

σημασία να δίδεται στον εκάστοτε διάδικο η δυνατότητα να υπερασπίζεται λυσιτελώς την υπόθεσή του ενώπιον δικαστηρίου (ΕΔΔΑ, απόφαση Steel και Morris κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 15ης Φεβρουαρίου 2005, § 59). Πάντως, το δικαίωμα προσβάσεως στη δικαιοσύνη δεν είναι απόλυτο.

- 46 Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αποφαινόμενο επί του θέματος του ευεργετήματος πενίας υπό τη μορφή της καταβολής της αμοιβής δικηγόρου, έκρινε ότι το κατά πόσον επιβάλλεται η παροχή του ευεργετήματος πενίας ώστε να είναι δίκαιη η δίκη πρέπει να κρίνεται σε σχέση με τα πραγματικά γεγονότα και τις ειδικές περιστάσεις κάθε συγκεκριμένης περιπτώσεως και εξαρτάται ειδικότερα από τη σοβαρότητα του διακυβεύματος για τον προσφεύγοντα, από την πολυπλοκότητα του δικαίου και της διαδικασίας που εφαρμόζεται, καθώς και από την ικανότητα του προσφεύγοντος να υπερασπισθεί αποτελεσματικά την υπόθεσή του (ΕΔΔΑ, αποφάσεις Airey κατά Ιρλανδίας, προπαρατεθείσα, σκέψη 26· απόφαση McVicar κατά Ηνωμένου Βασιλείου, προπαρατεθείσα, § 48 και 49· P., C. και S. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, της 16ης Ιουλίου 2002, *Recueil des arrêts et décisions* 2002-VI, § 91, καθώς και Steel και Morris κατά Ηνωμένου Βασιλείου, προπαρατεθείσα, § 61). Εντούτοις, μπορεί να λαμβάνονται υπόψη η οικονομική κατάσταση του διαδίκου ή η πιθανολογούμενη νίκη του στο πλαίσιο της δίκης (ΕΔΔΑ, απόφαση Steel και Morris κατά Ηνωμένου Βασιλείου, προπαρατεθείσα, § 62).
- 47 Όσον αφορά το ευεργέτημα πενίας υπό τη μορφή απαλλαγής από την καταβολή των εξόδων της διαδικασίας ή της *cautio judicatum solvi* πριν την άσκηση της αγωγής, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εξέτασε επίσης το σύνολο των περιστάσεων προκειμένου να ελέγξει αν οι ισχύοντες περιορισμοί του δικαιώματος προσβάσεως στη δικαιοσύνη έθιγαν τον πυρήνα του δικαιώματος, αν με τους περιορισμούς αυτούς επιδιώκταν θεμιτός σκοπός και αν μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του επιδιωκόμενου σκοπού υφίστατο εύλογη σχέση αναλογικότητας (βλ., συναφώς, ΕΔΔΑ, αποφάσεις Tolstoy-Miloslavsky κατά Ηνωμένου Βασιλείου, της 13ης Ιουλίου 1995, σειρά Α αριθ. 316-B, § 59 έως 67, και Kreuz κατά Πολωνίας, της 19ης Ιουνίου 2001, *Recueil des arrêts et décisions* 2001-VI, § 54 και 55).
- 48 Από τις αποφάσεις αυτές προκύπτει ότι το ευεργέτημα πενίας μπορεί να καλύπτει τόσο την παράσταση δικηγόρου όσο και την απαλλαγή από την καταβολή των εξόδων της διαδικασίας.

- 49 Εξάλλου, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι, εφόσον προβλέπεται για τις υποθέσεις διαδικασία επιλογής ώστε να ελέγχεται αν υφίσταται η δυνατότητα παροχής του ευεργετήματος πενίας, η διαδικασία αυτή πρέπει να διεξάγεται κατά μη αυθαίρετο τρόπο (βλ., συναφώς, ΕΔΔΑ, απόφαση *Del Sol* κατά Γαλλίας, της 26ης Φεβρουαρίου 2002, § 26· απόφαση *Ruscasu* κατά Γερμανίας, της 29ης Σεπτεμβρίου 2009, σ. 6, τελευταίο εδάφιο· απόφαση *Pedro Ramos* κατά Ελβετίας, της 14ης Οκτωβρίου 2010, § 49).
- 50 Το ίδιο δικαστήριο είχε την ευκαιρία να εξετάσει την περίπτωση εμπορικής εταιρίας η οποία είχε ζητήσει το ευεργέτημα πενίας, μολονότι η γαλλική νομοθεσία προβλέπει την παροχή του ευεργετήματος αυτού μόνο σε φυσικά πρόσωπα και, κατ' εξαίρεση, σε νομικά πρόσωπα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, η έδρα των οποίων βρίσκεται στη Γαλλία και οι οποίες δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους. Το δικαστήριο έκρινε ότι η διαφορετική μεταχείριση μεταξύ, αφενός, των εμπορικών εταιριών και, αφετέρου, των φυσικών προσώπων, καθώς και των νομικών προσώπων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, εδράζεται σε αντικειμενική και εύλογη δικαιολογία, η οποία ανάγεται στο φορολογικό καθεστώς του ευεργετήματος της πενίας, σύμφωνα με το οποίο υφίσταται η δυνατότητα εκπτώσεως όλων των εξόδων της δίκης από το φορολογητέο εισόδημα και μεταφοράς τυχόν ζημιολόγων αποτελεσμάτων σε επόμενη φορολογική χρήση (ΕΔΔΑ, απόφαση *VP Diffusion Sarl* κατά Γαλλίας, της 26ης Αυγούστου 2008, σ. 4, 5 και 7).
- 51 Ομοίως, στην περίπτωση μιας κοινότητας χρηστών αγροτικών κοινοτικών ακινήτων η οποία ζήτησε το ευεργέτημα πενίας προς αντίκρουση διεκδικητικής αγωγής με αντικείμενο την αναγνώριση της κυριότητας ενός οικοπέδου, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι τα ποσά που ενέκριναν οι ενώσεις και οι ιδιωτικές εταιρίες για τη νομική τους υπεράσπιση προέρχονται από κονδύλια που έγιναν δεκτά, εγκρίθηκαν και καταβλήθηκαν από τα μέλη τους, υπογράμμισε δε ότι η αίτηση υποβλήθηκε με σκοπό την παρέμβαση σε αστική διαφορά ως προς την κυριότητα ενός οικοπέδου, η επίλυση της οποίας θα είχε αντίκτυπο μόνο στα μέλη των εμπλεκόμενων κοινοτήτων (ΕΔΔΑ, απόφαση *CMVMC O'Limo* κατά Ισπανίας, της 24ης Νοεμβρίου 2009, σκέψη 26). Το δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι η μη παροχή του ευεργετήματος πενίας στην αιτούσα κοινότητα δεν έθιγε τον πυρήνα του δικαιώματός της προσβάσεως στη δικαιοσύνη.

- 52 Όπως προκύπτει από την εξέταση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η παροχή του ευεργετήματος πενίας σε νομικά πρόσωπα δεν αποκλείεται κατ' αρχήν, αλλά πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τους εφαρμοστέους κανόνες και την κατάσταση της ενδιαφερόμενης εταιρίας.
- 53 Το αντικείμενο της διαφοράς μπορεί να ληφθεί υπόψη, ιδίως δε το οικονομικό διακύβευμά της.
- 54 Στο πλαίσιο της συνεκτιμήσεως της οικονομικής επιφάνειας του αιτούντος, όταν πρόκειται για νομικό πρόσωπο, μπορεί να ληφθεί υπόψη μεταξύ άλλων η μορφή της εταιρίας –κεφαλαιουχική ή προσωπική, περιορισμένης ευθύνης ή όχι–, η οικονομική επιφάνεια των μετόχων της, ο εταιρικός σκοπός, ο τρόπος σύστασης και, ειδικότερα, η σχέση μεταξύ των πόρων που της έχουν διατεθεί και της δραστηριότητας που η εταιρία προτίθεται να ασκήσει.
- 55 Με τις παρατηρήσεις της, η Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ υποστηρίζει ότι, κατά το γερμανικό δίκαιο, μια εταιρία δεν πρόκειται ποτέ να πληροί τις προϋποθέσεις για τη λήψη του ευεργετήματος πενίας, εφόσον δεν έχει πραγματική έδρα, δεν απασχολεί υπαλλήλους και δεν διαθέτει υποδομή. Πάντως, η προϋπόθεση αυτή μπορεί να θίγει όλως ιδιαίτερος τους αιτούντες το ευεργέτημα οι οποίοι επικαλούνται κατοχυρωμένα από το δίκαιο της Ένωσης δικαιώματα, ειδικότερα την ελευθερία εγκαταστάσεως ή την πρόσβαση σε συγκεκριμένη αγορά κράτους μέλους.
- 56 Επιβάλλεται η παρατήρηση ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν ασφαλώς να λαμβάνουν υπόψη τους το στοιχείο αυτό. Εναπόκειται, πάντως, στα ίδια να αναζητούν την κατάλληλη ισορροπία ώστε να εξασφαλίζεται η πρόσβαση στη δικαιοσύνη εκείνων των αιτούντων το ευεργέτημα οι οποίοι επικαλούνται το δίκαιο της Ένωσης, χωρίς όμως να τους ευνοεί σε σχέση με άλλους αιτούντες. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο και η Κυβέρνηση της Γερμανίας διευκρίνισαν ότι η νομική έννοια του «γενικού

συμφέροντος» μπορεί, κατά τη νομολογία του Bundesgerichtshof, να λαμβάνει υπόψη όλα τα πιθανά υπέρ του νομικού προσώπου γενικά συμφέροντα.

- 57 Εξάλλου, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η DEB επέστησε την προσοχή επί της διπλής ιδιότητας της Bundesrepublik Deutschland στην υπόθεση της κύριας δίκης. Συγκεκριμένα, το εν λόγω κράτος μέλος, εκτός από υπεύθυνο για τη ζημία που υπέστη η προσφεύγουσα της κύριας δίκης, είναι επίσης αυτό που πρέπει να εγγυάται την αποτελεσματική ένδικη προστασία της.
- 58 Πάντως, πρέπει να επισημανθεί ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν αποκλείει ένα κράτος μέλος να είναι ταυτόχρονα νομοθέτης, διοικητική αρχή και δικαστής, υπό την προϋπόθεση ότι τα συναφή καθήκοντα εκτελούνται σύμφωνα με την αρχή της διάκρισης των εξουσιών που προσιδιάζει στην λειτουργία ενός κράτους δικαίου. Δεν υποστηρίχθηκε ότι τούτο δεν ίσχυε για το κράτος μέλος περί του οποίου πρόκειται στην κύρια δίκη.
- 59 Βάσει όλων αυτών των στοιχείων, στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας, όπως προβλέπεται από το άρθρο 47 του Χάρτη, έχει την έννοια ότι δεν αποκλείει την δυνατότητα επικλήσεως της από νομικά πρόσωπα και ότι το παρεχόμενο κατ' εφαρμογή της ευεργέτημα μπορεί να καλύπτει, μεταξύ άλλων, την απαλλαγή από την προκαταβολή των εξόδων της διαδικασίας και/ή τα έξοδα παραστάσεως δικηγόρου.
- 60 Συναφώς, εναπόκειται στον εθνικό δικαστή να ελέγξει αν οι προϋποθέσεις για την παροχή του ευεργετήματος πενίας συνιστούν περιορισμό του δικαιώματος προσβάσεως στη δικαιοσύνη θίγοντα τον ίδιο τον πυρήνα του, αν κατατείνουν στην επίτευξη θεμιτού σκοπού και αν μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του επιδιωκόμενου σκοπού υφίσταται εύλογη σχέση αναλογικότητας.

- 61 Στο πλαίσιο της εκτιμήσεως αυτής, ο εθνικός δικαστής μπορεί να λάβει υπόψη το αντικείμενο της διαφοράς, τις εύλογες πιθανότητες νίκης του αιτούντος το ευεργέτημα, το πόσο σοβαρό είναι για τον ίδιο το διακύβευμα, την πολυπλοκότητα της εφαρμοστέας νομοθεσίας και διαδικασίας, καθώς και τη δυνατότητα του αιτούντος το ευεργέτημα να υπερασπισθεί αποτελεσματικά την υπόθεσή του. Για να εκτιμήσει την αναλογικότητα, ο εθνικός δικαστής μπορεί επίσης να λάβει υπόψη το ύψος των δικαστικών εξόδων που πρέπει να προκαταβληθούν και το αν ενδεχομένως συνιστούν ή όχι ανυπέρβλητο εμπόδιο στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη.
- 62 Όσον αφορά ειδικότερα τα νομικά πρόσωπα, ο εθνικός δικαστής μπορεί να λάβει υπόψη την κατάσταση τους. Έτσι, μπορεί να συνεκτιμήσει, μεταξύ άλλων, τη μορφή του οικείου νομικού προσώπου και τον κερδοσκοπικό ή μη χαρακτήρα του, καθώς και την οικονομική επιφάνεια των εταίρων ή μετόχων του και το κατά πόσον μπορούν να εξεύρουν τα αναγκαία για την άσκηση της αγωγής ποσά.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 63 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαινεται:

Η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας, όπως προβλέπεται από το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

έχει την έννοια ότι δεν αποκλείει την δυνατότητα επικλήσεώς της από νομικά πρόσωπα και ότι το παρεχόμενο κατ' εφαρμογή της ευεργέτημα μπορεί να καλύπτει, μεταξύ άλλων, την απαλλαγή από την προκαταβολή των εξόδων της διαδικασίας και/ή τα έξοδα παραστάσεως δικηγόρου.

Συναφώς, εναπόκειται στον εθνικό δικαστή να ελέγξει αν οι προϋποθέσεις για την παροχή του ευεργετήματος πενίας συνιστούν περιορισμό του δικαιώματος προσβάσεως στη δικαιοσύνη θίγοντα τον ίδιο τον πυρήνα του, αν κατατείνουν στην επίτευξη θεμιτού σκοπού και αν μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του επιδιωκόμενου σκοπού υφίσταται εύλογη σχέση αναλογικότητας.

Στο πλαίσιο της εκτιμήσεως αυτής, ο εθνικός δικαστής μπορεί να λάβει υπόψη το αντικείμενο της διαφοράς, τις εύλογες πιθανότητες νίκης του αιτούντος το ευεργέτημα, το πόσο σοβαρό είναι για τον ίδιο το διακύβευμα, την πολυπλοκότητα της εφαρμοστέας νομοθεσίας και διαδικασίας, καθώς και τη δυνατότητα του αιτούντος το ευεργέτημα να υπερασπισθεί αποτελεσματικά την υπόθεσή του. Για να εκτιμήσει την αναλογικότητα, ο εθνικός δικαστής μπορεί επίσης να λάβει υπόψη το ύψος των δικαστικών εξόδων που πρέπει να προκαταβληθούν και το αν ενδεχομένως συνιστούν ή όχι ανυπέρβλητο εμπόδιο στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

Όσον αφορά ειδικότερα τα νομικά πρόσωπα, ο εθνικός δικαστής μπορεί να λάβει υπόψη την κατάσταση τους. Έτσι, μπορεί να συνεκτιμήσει, μεταξύ άλλων, τη μορφή του οικείου νομικού προσώπου και τον κερδοσκοπικό ή μη χαρακτήρα του, καθώς και την οικονομική επιφάνεια των εταίρων ή μετόχων του και το κατά πόσον μπορούν να εξεύρουν τα αναγκαία για την άσκηση της αγωγής ποσά.

(υπογραφές)